

4. Дихта Н. М. Укладання договору доручення за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. №34. Т. 1. С. 87–90.
5. Цивільний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2003. С. 461.
6. Майданик Р.А. Поняття договору управління майном в цивільному праві України. *Юридична Україна*. 2010. № 7 (91). С. 9–14.

Боднар С.П.
*студент другого року магістратури
юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету
Науковий керівник: д.і.н., професор кафедри
теорії та історії держави і права ТНЕУ
Грубінко А.В.*

РОЗВИТОК ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Інститут третейського судочинства є досить популярним в західних економічно розвинених демократичних країнах, адже він дозволяє цивілізованим шляхом врегулювати конфлікти між суб'єктами конкретних правовідносин. Розвиток правовідносин в Україні поставив на порядок денний питання щодо розширення можливостей третейського судочинства. Третейський суд був першою формою правосуддя, до якої історично добровільно зверталися люди з метою встановлення справедливості і миру. На території України витoki третейського судочинства сягають часів Київської Русі. Елементи третейського судочинства спостерігалися в діяльності підкоморських і торгових судів на різних територіях України. У XVIII – XIX ст. примирення одержало законодавче оформлення у вигляді т. зв. “совісного” суду, який не вирішував справ без згоди сторін, а лише переконував їх до завершення справи по совісті. На зміну совісним судам прийшов мировий суд. 15 квітня 1831 р. імператором Миколаю I було затверджене Положення про Третейський суд. Згодом Положення про третейський суд було включене до Зводу законів Російської імперії (1833 р.). До судової реформи 1864 р. в Росії існували узаконені третейські суди, що призначалися для розгляду спорів між членами товариств, у справах акціонерних компаній. Реформа 1864 року скасувала узаконені третейські суди, встановивши принцип добровільності при створенні третейських судів для вирішення конкретних спорів.

У період радянського права посередництво застосовувалося обмежено. Судді часто відмовляли в затвердженні мирової угоди, якщо, на їх думку, вона не відповідала інтересам певної сторони спору. У період НЕП інститут третейського судочинства використовувався приватними підприємцями, зацікавленими у конфіденційності комерційних операцій. Однак Положення про третейський суд від 16 жовтня 1924 року встановило обмеження щодо звернень до третейського суду. Зокрема, не мали права звертатися до цього суду державні, кооперативні і громадські організації. Згідно норм тривалий час чинного ще й у період незалежної України ЦПК УРСР від 18 липня 1963 року

громадяни могли передати будь-який спір на розгляд третейського суду, за винятком спорів в галузях трудових і сімейних відносин. Третейські суди створювалися на підставі угоди сторін для вирішення цивільно-правового спору, який вирішувався третіми особами за взаємною згодою сторін.

Постановою Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 р. № 121 було затверджене Положення про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями і установами. Правова модель третейських судів, у порівнянні з державними арбітражними судами, переважно базувалася на принципі диспозитивності. Однак, юридична природа третейських судів за своєю природою суперечила адміністративно-командній системі господарських відносин, тому вони не набули широкого поширення. Закон СРСР “Про власність в СРСР” від 6 березня 1990 року передбачав, що захист права власності здійснювався судом, державним арбітражем або третейським судом. Аналогічні положення містив Закон України “Про власність” (ст. 48) від 7 лютого 1991 року.

Визначною подією в історії розвитку третейського судочинства в Україні стало прийняття 11 травня 2004 року Закону України “Про третейські суди”, який регулює порядок утворення і діяльності третейських судів, встановлює вимоги до третейського розгляду спорів. До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних і господарських правовідносин, окрім випадків, передбачених законом. Водночас функціонування третейських судів в Україні базується не лише на засадах національного, але й міжнародного права.

Дослідник В. Коваль вбачає необхідність усунути суперечність між положенням Конституції України про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами і забороняється делегувати функції судів іншим органам та діяльністю третейських судів, що набуває дедалі більшого поширення. У зв'язку з цим вчений запропонував доповнити ст. 124 Конституції новою частиною: “За згодою учасників господарських відносин допускається вирішення господарських спорів недержавними судовими органами (третейськими, арбітражними тощо), діяльність яких регулюється законом” [1, с. 4]. Водночас така думка не знаходить одностайної підтримки в колах фахівців, адже питання легітимності третейських судів в Україні врегульоване Рішенням Конституційного Суду України у справі про досудове врегулювання спорів від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002, за яким встановлення законом чи договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист [2]. Тобто сторони спору мають право (можливість) передати справу на розгляд до третейського суду, що не означає виведення справи з юрисдикції державного суду.

Згідно ст. 2 Закону України “Про третейські суди” “третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин” [3]. Основним завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом всебічного розгляду і вирішення спорів

відповідно до закону. Згідно ст. 12 ГПК “підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду, крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов’язаних із задоволенням державних потреб, спорів, передбачених п. 4 ч. 1 цієї статті, та інших спорів, передбачених законом”. Згідно п. 5 ч. 1 ст. 80 ГПК господарський суд припиняє провадження у справі, якщо сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду [4].

Головна відмінність третейського суду від державного полягає в тому, що його влада закріплена не на рівні загального закону, а на договірній основі, на волі приватних осіб. Завданням альтернативних способів вирішення спорів є вирішення конфліктів між сторонами зі збереженням можливості їх подальшого співробітництва, тому в основі всіх методів альтернативних способів вирішення спорів є з’ясування і задоволення інтересів конфліктуючих сторін на основі компромісу. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди і до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета і з тих же підстав.

Третейська угода є правочином, тобто дією особи, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов’язків. Зокрема, третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. Якщо сторони не домовилися про інше при передачі спору до постійно діючого третейського суду, а також при вказівці в третейській угоді на конкретний постійно діючий третейський суд регламент третейського суду розглядається як невід’ємна частина третейської угоди. У випадку суперечності третейської угоди регламенту третейського суду застосовуються положення останнього.

Сторони мають право вільно призначати або обирати третейський суд і третейських суддів. За обопільною домовленістю сторони можуть доручити третій особі (юридичній або фізичній) призначення чи обрання третейського суду або суддів. Для призначення чи обрання третейських суддів в кожній справі потрібна їх згода. У постійно діючих третейських судах призначення або обрання третейських суддів здійснюється із затвердженого списку третейських суддів, який за регламентом цього постійно діючого третейського суду може мати обов’язковий або рекомендаційний характер.

Досить складним питанням є підвідомчість спорів третейському суду. Згідно законодавства, третейські суди можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних і господарських правовідносин, за винятком встановлених ст. 6 Закону, зокрема: 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів; 2) справ у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов’язаних із задоволенням державних потреб; 3) справ, пов’язаних з державною таємницею; 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів); 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; 6) справ, однією зі сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб’єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у

тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство; 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; 8) справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення; 9) справ у спорах, що виникають з трудових відносин; 10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств; 11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України; 12) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України; 13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень; 14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки) [7].

Юрисдикція третейських судів не поширюється на публічно-правові відносини. Наприклад, третейські суди не можуть розглядати справи щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Третейські суди не можуть розглядати справи, в якій однією з сторін виступає орган державної влади, місцевого самоврядування, державна установа або організація. Однак, згідно ч. 3 ст. 55 Закону України "Про третейські суди" виконання рішення третейського суду, якщо воно потребує вчинення дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх службовими особами, здійснюється за умови видачі компетентним судом виконавчого документа [7].

Протягом 2009-2011 років на законодавчому рівні розширено перелік категорій справ, що непідвідомчі третейським судам, а саме: справи, однією з сторін в яких є посадова чи службова особа органу державної влади, місцевого самоврядування; справи у спорах щодо нерухомого майна, включно із земельними ділянками; справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення; справи у спорах, що виникають з трудових відносин; справи, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами. Тобто відбувається звуження компетенції третейських судів.

Відповідно до ст. 7 Закону України "Про третейські суди" в Україні можуть функціонувати постійно діючі третейські суди і третейські суди для вирішення конкретного спору (так звані "суди ad hoc"). Вони утворюються без статусу юридичної особи. Порядок і правила розгляду справ у постійно діючих третейських судах встановлюються Законом "Про третейські суди" і регламентом третейського суду. Регламентом визначаються порядок і правила вирішення спорів в третейському суді, правила звернення до нього, порядок формування складу третейського суду, інші питання, пов'язані з вирішенням спорів цим судом.

Третейський суд може розглядати справи у складі одного третейського судді або в будь-якій непарній кількості суддів. В постійно діючому третейському суді кількісний і персональний склад третейського суду визначається за правилами, встановленими регламентом третейського суду. У третейському суді для вирішення конкретного спору сторони на свій розсуд можуть домовитися про кількісний і персональний склад третейського суду. Третейський суддя не може брати участі в розгляді справи, а після його призначення або обрання підлягає відводу чи самовідводу у випадках, визначених законодавством.

Для представництва і захисту інтересів третейських суддів постійно діючих третейських судів законом передбачено, як і для державних судів, створення органів третейського самоврядування. Вищим органом третейського самоврядування є Всеукраїнський з'їзд третейських суддів, який обирає постійно діючий орган – Третейську палату України.

Отже, вивчення історичного досвіду врегулювання спорів дозволяє дійти висновку, що практичне застосування третейського розгляду справ є невід'ємною частиною правової культури України. Відповідні правові норми фактично складають комплексний міжгалузевий правовий інститут, який має чітко визначені параметри взаємодії з основним галузями права. Водночас практичне нормативне та організаційне забезпечення функціонування третейського судочинства і його забезпечення з боку державної системи судочинства ще далекі від оптимальних, що зумовлює недостатню ефективність і низьку популярність даного інституційного способу розв'язання господарських спорів серед суб'єктів відповідних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Коваль В.М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 "Судоустрій; прокуратура та адвокатура". Одеса, 2004. 20 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю "Торговий Дім "Кампус Коттон клаб" щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 4. С. 17-20.
3. Закон України "Про третейські суди" від 11 травня 2004 року № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: <http://code.leschishin.org/epc/> (дата звернення: 12.10.2019).